

Eőry Áron

NEM „DIKCIÓ”, „AKCIÓ” KELL
Egy katolikus sajtócézár harcai

Molnár Antal – Szabó Ferenc SJ: *Bangha Béla SJ emlékezete*. Távlatok-különszám (2010/3–4.), Budapest, 2010, 400 oldal

A választott mesterségük belső logikáját olykor a politikai problémákra is kiterjeszteni merészkedő közéleti figurákra manapság szinte minden formában akad példa. Ők időnként hosszas kirándulásokat tesznek a politika egzotikus országába. A megfelelő személyi hajlamosítottság esetén könnyebben és tipikusabban politikai gondolkodóvá átvedleni tudók közül talán céhes bontásban is azonosítható a természetes kivételek néhány kis köre, akiknek hivatása immanens módon nyitva tart egy spájzablakot a politika magánlakához. Vegyük csak Isten vagy épp az Ész papjait, akik egyaránt egyetemes kompetenciát érezhetnek a kezükben, és olykor nem vonakodnak kísértésbe esni és átlépni a határon. A szó megengedő gyakorlati értelmében politikussá lesznek, noha eredeti gondolkodásformájukat csaknem egészében megtartják, sőt azt az új szférában is univerzálisan érvényesnek és aggálytalanul kamatoztathatónak tekintik, ugyanakkor az idegenben való huzamos csatangolásuk során akkulturációs tünetek is jelentkezhetnek náluk.

Az előbb jellemzett problémakör vizsgálatához példás alanyra találhatunk Bangha Bélában, akinek egyházán belüli szerepéről és kötelhúzásairól, valamint személyiségének „ignáci lelkiségéről” nemrég jelent meg egy könyvterjedelmű igényes folyóiratkiadvány. A *Bangha Béla SJ emlékezete* című kötet a szerzőpáros előbbiekre vonatkozó alapos tanulmányai mellett egyúttal közli Bangha még fellelhető, de eddig kiadatlan naplójegyzeteit is. Ezek mindamelllett alkalmasak arra is, hogy a *politikai gondolkodó* Bangha Bélát is jobban megérthessük.

A jezsuita páter az 1910-es években kezd egyre aktívabb politikai tevékenységet kifejteni, lapszerkesztőként-újságíróként és a katolikus kongregációk szervezőjeként. Utóbbiak katolikus világiakból szerveződő egyesülethálózata a szabadkőműves diszkréció ellensúlyozására is szolgáló zártkörű „protekciószervezetként” működött. Bangha a dualista rendszer nyilvánosságát érő maró kritikái szerint a mindennapi közvéleményformálás nyomdaipari szereplői egy „galíciai ízű Bach-rezsímet” hoztak létre, valóságos „szemitokráciát” eredményezve. A nemzetek világháborús összeütközése mögött is a „nagytoke” meghosszabbított karja, a sajtó áll. Ugyanakkor az elhúzódó hadiállapot jótéteményeként tudja be, hogy a patriotizált légkörben elhalkulni kényszerült a „progresszió” és a „szabadgondolkodás” – ezen „ordító paralógizmusok” – szava. A naplója

tanúsága szerint megjövendölten (232) kulcsfontosságú 1918-as esztendő őszén Bangha közel érzi a politikai forrpontot. A polgári forradalom kipattanása napjaiban a Magyar Nemzeti Tanács politikai riválisaként alakult Nemzetvédelmi Szövetségben találhatjuk, amely tömörülés a fejleményeket látva fölesküszik a MNT-re és feloszlatja magát. A változásokat bíráló magatartása és lefülelt konspirációi miatt a Károlyi-köztársaság államrendjének egyre reszketegebb végóráiban nála is házkutatnak, a bolsevik uralom elől pedig Pozsonyba menekül rendtársaihoz.

Itt megszületik talán legnagyobb hatású műve, a *Magyarország ujjaépítése és a kereszténység*. Ez a munka egy korábbi nézeteit is összefoglaló politikai egyenlet: egy problématudatosító, okkereső, célkijelölő és programadó helyzetleltár. A maratoni gondolatmenet szerint a bajok különösen a kiegyezés után kezdődtek. Minthogy ármánykodó „Catilinák sürögtek-forogtak köztünk”, az ország és közléte egyre betegebb lett, keresztény értékei kivészni indultak. A hazai kapitalizmus „liberális elfejlődésével” mindent eluralt a szabadrablásos „csupasz mammonarchia”, ami érthető ellenreakcióként rövidesen életre hívta a hamarosan szintén „elfajuló”, mert forradalomhajtású „szociáldemokráciát”. Majd kéz a kézben haladt „az arany és a vörös internacionálé”, mígnem előbbi előidézte a világháborút. A forradalmakba torkollás utáni, „sír szélére roskadt hazában” mihamarább a „keresztény nemzeti gondolat” jegyében alkotandó újra az állam. Ehhez a „társadalmi szolidarizmus” eszméjét szükséges igénybe venni, méghozzá keresztény alapokra helyezve. Nemzeti alappillérekül a biztos jogrendet, a tekintélytiszteletet, az erkölcsiséget és a szeretetet kell választani. Mindenekelőtt „benső megújódásra” van szükség, megszabadulva a gondolkodást foglyul ejtő „liberális jelszavak fétiskultuszától”. Ezzel szoros összefüggésben előfeltétel még a hathatósabban és aktívabban fellépő, ezért közpénzből dotálandó „katholicizmus”. Magyarország „rekonstrukciójának” megvalósításához rátermett politikai vezető találandó és a fentieket szem előtt tartó „nagy keresztényszociális reformprogram” dolgozandó ki, amelynek végrehajtása során következetes „radikalizmussal” kell eljárni.

A nagyrészt katonai kiségités révén az ország ölébe hullott ellenforradalmi időszakban tapasztalt közéleti birkózásokat, továbbá a „szólamkereszténységre” és a „nagydobos, puffogó, színleges hazafiságra” bőséges példát szolgáltató variációkat megütközéssel fogadja, és bőséges kirohanásokban simföli őket. Látva a „százfejűségben” szenvedő „parlamentarizmust és a demokrácia túlhajtásait” [1920], zsörtölődő és zúgolódó cikkekben térítené észre a politikai osztályt. „Nagyvonalú eszmetisztázást” sürgetne és gyakorlati kiókumlálók után kiáltana. A korábban a dualista berendezkedés elkorcsosulásai ellen meghirdetett harca rövidesen az egyszer már elutasított jegyeket kénytelen felismerni a sarjadó bethleni berendezkedésben, ugyanis a „cionista sajtó” befolyásának feleledését érzékeli: „az októberi és márciusi lázadás vezérpatkányai ma is olyan vidáman és háborítatlanul futkároznak az egyszer már megfűrt hajó fedélzetén” [1920] – ráadásul az új nemzetgyűlés liberális ellenzéke is „a szovjet hangját” hozta be a Házba. Így bár az 1922-es választásokon a „talmikeresztény” kormánypárt helyett a legitimista

keresztény ellenzék mellett korteskedik, utóbb közeledésre biztatná őket a szerinte új erőre kapott közös mumusok ellen. Ktartart tehát már 1919-ben megfogalmazott kettős posztulátuma mellett: egyfelől „Magyarországon addig válság van és lesz, amíg a zsidókérdést alaposan meg nem oldjuk”, másfelől a szociáldemokráciával „megalkudni nem lehet”, mert nem más, mint „anarkista összeesküvés”, „gennyesztő és üszkösítő túske” az ország testében. A kurzus melletti állásfoglalása ellenére korántsem köt csomót pörös nyelvére, ha a társadalom közállapotait hozza szóba. Ktartartóan vallja, hogy a tobzódó „közjogi tudatlanság”, valamint az „erőszak” és „szenvdelmesség” okán „forradalmi korszak ez a mienk azért is, mert bár öntudatlanul, egyenesen a forradalomnak dolgozik kezére” [1922]. A háttérben két nagyobb okcsoport áll. A fejeket nem pusztán a közelmúltban beivódott szellemi miazmák ülik meg, hanem a nagyfokú ignorancia: a parlamenti falakon belül „még az úr is műveletlen”, odakünn pedig „a magyar Glóbus gyermeke kiméra” [1920]. Ha ez nem lenne elég, még a szociális viszonyok is siralmasak: „Magyarországon éhínség van, halálos, fullasztó nyomor, elviselhetetlen, káromlásra fakasztó szegénység.” Fontosnak véli ugyan a „kultúrfölény” politikáját, de csak másodsorban, mert elsőként „nagystílű, komoly [...] egészséges közéleti és népjóléti politikára” szomjazna a lakosság [1921]. A fulmináns hangjával a hivatalos körök legtöbbjét magára haragító Banghát 1923-ban Rómába való áthelyezése ragadja ki a magyar belpolitikából, „a mi sáros kis hazánkból”, a „szűk Macedóniából” (250). Hazatérésére a jezsuiták általános rendfőnöke majd 1926-ban bölint rá, ezután egy magát a napi politikai acsarkodásoktól távortartó Bangha Béla folytatja korábbi munkáit. Némiképp csapásirányt cserélve visszatérően borong azon, hogy a hazai keresztény pártok hamar felélik erkölcsi és politikai tőkéjüket – ezzel párhuzamosan egyre-másra indítványozza a katolikus egyház nyiltsisakos szerepvállalását a társadalmi problémák megoldásában. A világválságként azonosított jelenségeket a társadalmi renden mutatkozó „hullafoltoknak” találja, hiszen váltig a „liberálizmus társadalomelméletei és gazdasági dogmái” uralkodnak. Nem is lehet csodálni, hogy a „géptechnika fejlődése az egyik oldalon, az uzsorahaszonhoz szokott kapitalizmus profitéhsége a másikon, szükségkép krízishez vezetett” [1931]. Legtöbb kortársával együtt úgy találja, hogy „átmeneti kort” él meg a földrés, „az európai lélek” a „legújabb világnézet-politikai bajvívásokban” keres magának maradandó támaszt, amelyre aztán tartósan építhet. Bangha két fő vetélytárs világnézetet lát élesen polarizálódni. Közülük egyazon ellenséges csoportba tartoznak a polgáraitak egyaránt „lelki átgyúrással” dresszírozó „totalitárius- és liberális államhatalmak”. A „kereszténységnek” pedig – a változatlanul fő harctérnek megmaradó sajtóban – döntő kimenetelű ütközetre kell készülnie. A XI. Pius pápa *Quadragesimo Annójában* szereplő receptet magáévá téve a „laborizmusra” áttérést népszerűsíti, azaz a támogatások átcsoportosítását a tőkétől a munka felé, a kordába szorítva megtartott magántulajdon mellett. Úgy ítéli meg, hogy idehaza állandósul a „szinte már élve halottak [...] sokszor afrikai pogányságba süllyedt, testileg-lelkileg csonka és elsatnyult szegénysége”, ők egyszerre igényelnének „Krisztust” és „kenyeret” (1932). Tekintve, hogy

mind az „állami”, mind a „népi mindenhatóság megbukott”, a katolikus egyháznak „szervezett katolikus karitás” keretében önállóan kell kezébe ragadnia a társadalomformálást [1934]. A Szent Imre-évtől az Eucharisztikus Világkongresszusig számos nagyszabású rendezvényből igyekszik alakítólag kivenni a részét. Közben a világpolitikai helyzet adta adottságok (az orosz „bolsevizmus” és a német „soviniszta liberálizmus” fenyegető árnyai) okán közreműködne a keresztény egyházak közti „reunio gondolatának” felújításában. Idehaza új ellenfelekként említi az „elvizenyősített kereszténységet”, az „újpogányság eltvelyedéseit” és a „magyar nyilas és horgos mozgalom új, jobboldali bolsevizmusát” [1937]. Az egy személyben testesülő „elán, elszántság, bátorság, tömegeket talpra szólító szuggesztivitás” német példája láttán kétszeresen is fájónak és sajnálatosnak érzi, amiért a kereszténység politikai érvényesülésének „eddig még nem akadt Hitler Adolfja” sehol a kontinensen.

Egy kereszténység válságáról tervezett értekezés helyett végül *A világhódító kereszténység* címmel készült el és jelent meg 1940-ben szellemi-politikai végrendeletnek is beillő, az életművet összefoglalva koronázó *opus magnuma*. Ebben „Krisztusország minél egyetemesebb elterjesztése s felvirágoztatása” célját hirdeti meg országhatároktól függetlenül, az elhivatottak feladatául szánva Krisztushoz visszavezetni „emberiséget, törvényeket, kultúrát, államot, társadalmi szervezetet”. Nagyszabású, részletekbe menő marsrutával szolgál, amelyben a katolikus egyház mulasztásait sem rejtve véka alá, sorra veszi a „Krisztus hívei és bajnokai” számára előírandó szellemi, tárgyi és alanyi feltételeket. Ismételten nyomatékosítja, hogy a kereszténységnek minden korábbinál rögzösebb talajon kellene szántania, hiszen az újszerű viszonyok közepette immár a tudatosodottabb emberiséget kell megnyerni a hitnek és az eszmének.

Bangha Béla a sajtó súlyponti szerepéről így vallott naplójának: „Nekem ez a szentség útja, az én aszkézisom, az én mártíriumom s misszióm!” (245) Nem véletlen, hogy Banghát a korszakban leginkább – rokonszenvek szerint – „sajtóapostolként” vagy „hecckáplánként” emlegették. Egész fiatal kora óta tapasztalható affinitása az írott sajtó iránt politikai színrelépésével meggyőződéssé változott. Itthon a Mária-kongregációk beágyazott fiókhálózatára támaszkodó Katolikus Hölgyek Országos Sajtóegyesülete – élén Banghával – hatékonyságban hamar felülmúlja az első komolyabb egyházi média-vállalkozásként alakult Katolikus Sajtóegyesületet. Az 1910-es évek közepére Bangha le is fekteti kapcsolódó politikai vezérkoncepciójának alapjait. Elismerésre méltó előrelátással kevert politikai véleménye szerint a választójog küszöbnálló fokozatos kiszélesítése, továbbá a társadalmi nyilvánosság várható expanziója nyomán az emberek egyértelműen „ujságjaik szerint fognak szavazni”. Márpedig az eszkalálódó „világnézeti tusában” minden ezen áll vagy bukik majd. Az egyházi körökben főleg elszigetelődést, ritkábban pártfogó egyetértést hozó tézise szerint a katolicizmusnak a sajtót kell legfontosabb szocializációs terepnek tekintenie. A vállaltalanodást kiáltóan súlyosnak ítéli, és szerinte e helyzet tétlenség és szellemi sükettség esetén a legfeketébb kilátásokat tartogtja: az egyháznak hamarosan csak a „csempész-katolicizmus” marad, és kezdhetnek

visszaereszkedni és berendezkedni a katakomba-létre. Dramatizáló értékelése része a „főpapi kar” és a katolikus közvélemény felé forduló többretegű érveléstechnikájának is, mellyel az ügy felkarolásáért fejt ki agitációt. A sürgősséget elsősorban a Budapest túlnyomó részben „üzéri kézben” lévő napilappiacán tornyosuló, „minden vizet betintázó” „tudatos népvadítás” jelensége indokolja. A burjánzó „sajtóizraellel” pedig nagyhatású technikáit eltanulva kell felvenni a kesztyűt. A versenyképesség alapja, hogy „fakardok” helyett „modern tüzer technikával” válaszoljanak a vaskos kihívásra. A kialakítandó professzionális katolikus sajtófrontnak korszerű zsurnalisztikához kell nyúlnia: „a jólinformáltság és megnyerő irodalmi forma” együtteséhez a szerkesztésben, „doktrinális biztossághoz” a káderpolitikában, ezen kívül a „függetlenség és objektivitas látszatával” operáló „evangéliumi okosság” módszereihez, vagy éppen az olvasóközönség kisebb homogén csoportjainak differenciált megcélzásához. De még ez sem lesz elegendő, ha nem zárkoznak föl mellé reklámozási és terjesztési fejlesztések, példaként a „rikkancsolás és házhozhordozás” területén. Fontos a stratégiai jelenlét a sajtópiacon, a pártsajtó mellett pártfeletti módon is, a szóhajóhető újságműfajok minél szélesebb skálájára kiterjedően. Az eredményességhez nem lehet sajnálni az anyagi ráfordításokat, „ha kell, a végkimerítésig” [1917]. Az öntörvényű Bangha Béla a Horthy-rendszer agórájának egyik befolyásos tényezője lesz, e szerepet a Központi Sajtóvállalat 1918 végi tető alá hozásával alapozta meg. A konzern által megjelentetett sajtóorgánumok a vezető országos napilapok összpéldányszámának közel húsz százalékát tették ki, az 1920-as évek kezdetétől két legjelentősebb lapjuk az Új Nemzedék és a Nemzeti Újság voltak. Bangha a megvalósítás egyik kezdeti *spiritus rectora* lesz, azonban idővel a részvényesi körök legitimista és kereszténypárti csoportjai nyomják majd rá bélyegüket a lapok irányvonalaira és modorára. Bangha folyamatos nyilatkozási fóruma, alapítói érdemei jogán, az amerikai laptárs mintájára megálmodott Magyar Kultúra lesz. A jezsuiták magyarországi provinciájának kulturális folyóirata saját reklámja szerint „az életreébredt, öntudatos, feltörekvő magyar katolicizmus” lapja volt. Bangha Béla *Pajzs és kard* című vitarovatóban kíméletlen őszinteséggel szólt hozzá a napi politika jelenségeihez, emellett az *entrefilet*-k rövid, de velős kommentárjait is ő jegyezte. Marciális kijelentéseivel hamar magára vonta a rendi cenzúra figyelmét, hiszen a kiváltott politikai támadások visszaszálltak a jezsuita közösségre is. Jóvoltából mégis több katolikus orgánum válhatott a kor fogós problémáinak vitafórumává.

Az előzőekből kirajzolódni látszik Bangha Béla politikai arcéle. Isten szolgájába oltott politikai gondolkodóként a magyarországi forradalmak korának eszmei zűrzavarában egy lehetséges kiutat kínált az újrakezdést kereső politikának. Javaslatával kétségtelenül jelentékeny szerepet játszik az ellenforradalmi rendszer zsaluzásában, noha utána nem kérnek tovább belőle, és kisebbségbe is szorul. Kereszténység-fogalma egy számottevően kitágított és átalakított, *par excellence* politizált változat: a „keresztény társadalmi gondolat”, a „keresztény állameszme és erkölcs” cselekvésre indító prédikálása. Míg dogmatikailag világosan magyarázható azon állítása, mely szerint „az igazság

nagyon is nyíltan a mi pártunkon áll” [1916], Bangha itt egy *aszimmetrikus ellenfogalom*pár (Reinhart Koselleck) képzésével és politikai hasznosításával is él. Mégpedig azért, hogy önmegjelölésként az *igazságot* kisajátítsa az általa komponált politikai katolicizmus számára. Az „igazságvédelem és igazságterjesztés” penzumának kiszabásakor *a mi igazságunkról, az egyetlenről van szó, amely hívői szemszögből természetesen egyben per definitionem az összességé is*. Naplója szerint biztos a dolgában: az Úr Jézus „gondolt ki engem, ő helyezett ide, ő adta be nekem ezeket a gondolatokat, törekvéseket, ötleteket; a szószéken, az íróasztalnál ő sűg; az oltárhoz, a gyóntatószékbe ő állított, a lapok élére szintén” (189). Ennek során pedig az univerzális igényű, voltaképpen bináris igazságfogalom pozitív felével felelteti meg tehát saját oldalának politikai felfogását. Mindehhez egy tetterős, beavatkozó, politikailag cselekvőképes katolikus egyházat képzel maga elé, hogy ha egyszer *az igazságot* kizárólag bírják, akkor a tanítás ne maradjon bezárva a templomok vagy a püspöki aulák falai közé. Bangha szemében pedig a kiváltképp a fővárosban utánpótlásra szoruló erkölcsi szilárdság, buzgó hitélet és elmélyített vallásosság azok a fundamentumok, amelyekre minden üdvös intézményi, hálózati és közösségi siker ráépülhet. A pártpolitikára csak eleinte rezonál érzékenyen, egy ideig egyesített keresztényszocialista mozgalmat támogatva és Prohászka Ottokárt reklamálva az élére. Később legfeljebb az érdeemes politikusokat (Hallert, Andrásst, Telekit) nevezi meg olykor, ám igazában a pártsemlegességet propagálja. Legitimizmusa 1931-ben a leglelkesebb, amikor „a szociális uralkodó ideálját” látná egy megkoronázandó Habsburg Ottóban. Politikai delelője múltával, a két világháború közti konszolidációs politika serkentette újabb társadalmi „kvázi-konfesszionalizációs” hullámot kívánta volna dagálllyá hízlalni, vagy legalábbis meglovagolni. Ezzel együtt a küszködő hazai kereszténység elnemzetiesítését eszkatológiai hangsúlyok okán legfeljebb szigorúan *cum grano salis* engedte volna. Antiszemitizmusa részint teológiai és valláserkölcsi alapon nyugvó *antijudaizmust* jelentett, részint historizáló „nemzetiség”-karakterizálást, illetve közírói képletességekkel diabolizáló, alig kódolt *Judenhasst*. A „zsidóság” állítólagos kulturális és gazdasági prevalenciáját visszafordítandó, hittérítői „zélusa” kulturális hasonulásra és katolizálásra biztatta volna őket: „disszimiláció a zsidó szellemmel szemben s a belső, lelki asszimiláció szeretetteljes előmozdítása ott, ahol erre a becsületes hajlandóság megvan” [1938].

Naplólapjai szerint Banghának gyakori programja a „fejpréselés és eszme kimerítés”, ugyanis a taktikai produktivitáshoz „kötlni kell, gondolkozni, imádkozni, másképp nem megy” (188). A feljegyzéseiből az is kitűnik, hogy a rigorózus jezsuitizmus neveltjeként számára a sikeres szellemi munka csakis „szünetnélküli önygyelésen, önbárdoláson, önidomításon” (Széchenyi) alapulhat. A megrögzött, maximalista és az „önvérezésig” küldetéstudatos politikai gondolkodó egyik magára ocsúdását pedig a következő sorok szemléltetik: „mindenütt ez a kínozó, leverően megválaszolhatatlan kérdés: mi a teendő, hogyan, mit kellene tennem, hogy csekély időmet s erőmet *lehető jól* hasznosítsam a lelkekért s Jézus országaért” (263).

A kötet tanulmányaiban végigkövethető, ahogy Bangha magánakciói és önfejűségei miatt összetűzésbe kerül pátértársaival és rendi feletteseivel. A szerzők azt is bemutatják, ahogy az 1938. évi általános rendgyűlésen egy erélyes *aggiornamento* irányába mozdítaná a rendet, tulajdonképpen saját elképzeléseire rímelve. Aztán a naplók mellett a Banghához írt levelek közlése, hasznos időrendi áttekintések, életrajzi és névmutatós függelékek gazdagítják még a kiadványt. Az utolsó oldalakon a szemöldök-szigorúságú, derűs arcú, korán deresedő üstökű Banghát kétívnyi fényképanyag segít megismertetni az olvasóval. Irodalomtörténeti érdekesség, hogy Bangha Béla halálos betegségét egy költői levelében „a halálos ölelőnek”, „Leukaemia asszonynak” nevezi, és ki is fejti, milyen tulajdonságokkal bír ez a „Fehér Rémből” számára „Fehér Angyallá” magasztosuló kórság. A bizarr megszemélyesítés legutóbb Eörsi István írónk vallomámos prózájában és lírájában köszönt vissza 2005-ben, halála előtt nem sokkal. Ő akkor a „gyönyörű” és „legravaszabb nővel”, a „fekete hajú, karcsú görög” „Heveny Leukémia kisaszszonnyal” való végzetes eljegyzettségéről, kényszerű „nászáról” írt.

Kolozsvár, 1940

Felsőbányai polgárok, 1900 körül